

นายกรัฐมนตรีคนที่ ๗

นายปรีดี พนมยงค์

(หลวงประดิษฐมนูธรรม)

ระยะเวลาดำรงตำแหน่ง

- สมัยที่ ๑ : คณะรัฐมนตรี คณะที่ ๑๕ : ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔
รักษาการในตำแหน่งถึง ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔(*)
- สมัยที่ ๒ : คณะรัฐมนตรี คณะที่ ๑๖ : ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

นายปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ณ เรือนแพหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าवासกรี อำเภอรุ่งเก๋า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรคนที่ ๒ ของนายเสียง กับนางลูกจันทร์ พนมยงค์ มีพี่น้องทั้งหมด ๘ คน เป็นชาย ๔ คนและหญิง ๔ คน สมรสกับท่านผู้หญิงพูนศุข (ณ ป้อมเพชร) พนมยงค์ ในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ มีบุตรธิดา ๖ คน เป็นชาย ๒ คนและหญิง ๔ คน

(*) วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ เข้าดำรงตำแหน่งอีกครั้ง แต่ได้ลาออกในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ เนื่องจากกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (ยังไม่ได้ตั้งคณะรัฐมนตรี) และได้กลับเข้าดำรงตำแหน่งอีกครั้งในวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ดูรายละเอียดในหน้า ๑๘๘

การศึกษา

นายปรีดี พนมยงค์ เริ่มการศึกษาหนังสือไทยที่บ้านครูแสง ตำบลท่าว่าน สุกกรี แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่บ้านหลวงปราณีฯ (เปี่ยม) อำเภอท่าเรือ ต่อมาได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดรวกซึ่งในสมัยนั้นเป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำอำเภอท่าเรือ จากนั้นย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนวัดศาลापูน อำเภอกรุงเก่า และย้ายไปศึกษาชั้นมัธยมต้นที่วัดเบญจมบพิตร แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า จังหวัดพระนครหรือยุวยา จนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม ๖ (ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดสำหรับหัวเมือง) แล้วไปศึกษาต่อที่ในกรุงเทพฯ ณ โรงเรียนสวนกุหลาบอีก ๖ เดือน จากนั้นกลับมาช่วยบิดาท่านเป็นเวลาหนึ่งปี

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภา โดยอาจารย์เลเดเกอร์ (E. Ladeker) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้สอน

สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตสยาม เมื่ออายุเพียง ๑๙ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ แต่ตามข้อบังคับสมัยนั้นยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้เพราะมีอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ต้องรอนจนอายุ ๒๐ บริบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับทุนไปศึกษาต่อวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศส โดยศึกษาภาษาฝรั่งเศสและความรู้ทั่วไปที่วิทยาลัยกอง (Lycee Caen) และศึกษากฎหมายที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) ได้รับปริญญาทางกฎหมายและได้ "ดุษฎีบัณฑิต ทางกฎหมาย" จากนั้นศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส ได้ดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมาย (Docteur en Droit) ฝ่ายเนติศาสตร์ และประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยปารีส

ในระหว่างศึกษาอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๖ - ๒๔๖๗ ได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นๆ ที่ขึ้นต่อสถานทูตไทยกรุงปารีส ตั้งเป็นสมาคมอันหนึ่งอันเดียวกันเรียกชื่อว่า "สมาคมยานุเคราะห์สมาคม" ใช้อักษรย่อ "ส.ย.ว.ม." เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า "Association Siamoisé d' Intellectualite et d' Assistance Mutuelle" ใช้อักษรย่อ S.I.A.M.

นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับเลือกเป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกสมาคม และได้รับเลือกเป็นนายกฯ อีกสมัยในปี พ.ศ. ๒๔๖๙

สมาคมยานุเคราะห์สมาคม หรือ สภานายกแห่งสมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส ได้มีการพบปะพูดคุยกันกับบรรดานักเรียนไทยหัวก้าวหน้าคนอื่น ๆ จนเกิดแนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตยโดยคณะราษฎรในที่สุด โดยมีการประชุมครั้งแรกของกลุ่มผู้ที่ต้องการเห็นบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงการปกครองของกลุ่มนักเรียนไทยที่ไปศึกษาในฝรั่งเศส ณ หอพัก Rue du Sommerard ในกรุงปารีส ในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ (กล่าวไว้แล้วในบทนำ)

ครั้งหนึ่งนายปรีดี พนมยงค์ เกือบถูกเรียกตัวกลับก่อนสำเร็จการศึกษา เนื่องจากสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษมีหนังสือเชิญนักเรียนไทยในฝรั่งเศสไปประชุมที่ประเทศอังกฤษ แต่ท่านอธิการทูตผู้ดูแลไม่ยอมออกพาสปอร์ตให้ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นหัวหน้าจึงออกอุบายว่าจะไปธุระประเทศอื่นจึงสามารถไปประชุมได้ ต่อมาคณะนักเรียนทำหนังสือขอเงินเดือนค่าใช้จ่ายเพิ่ม แต่ท่านทูตกลับทำหนังสือฟ้องมายังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวหานายปรีดี พนมยงค์ ทำการประจูดหัวหน้าสหภาพแรงงาน (Syndicate) ยุยงให้นักเรียนเรียกร้องเงินเดือนหรือค่าใช้จ่ายประจำเดือนเพิ่ม ฝ่ายนักเรียนไทยจึงทำหนังสือฟ้องเกี่ยวกับเรื่องที่ท่านทูตโกงเงินหลวงสำหรับจ่ายนักเรียน และท่านทูตถูกเขาฟ้องฐานเป็นขู้ ศาลตัดสินปรับเป็นเงิน ๑๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ และได้ทำความเสียหายแก่รัฐบาลไทยในที่ประชุมสันนิบาตชาติ ผลของการฟ้องร้องกันในครั้งนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นหัวหน้าเกือบจะถูกเรียกตัวกลับก่อนสำเร็จการศึกษา บิดามารดาต้องมาทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายขอพระกรุณาให้ได้อยู่ศึกษาต่อ และทั้งผู้ใหญ่ในกระทรวงยุติธรรม คือ เจ้าพระยาพิชัยญาติ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ทูลรับอาสาจะว่ากล่าวตักเตือนนายปรีดีเอง จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การรับราชการ

เมื่อสำเร็จการศึกษาและเดินทางกลับประเทศไทย ขณะมีอายุได้ ๒๖ ปี นายปรีดี พนมยงค์ ได้เข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ แล้วย้ายไปเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมาย และเป็นอาจารย์สอนกฎหมายปกครองในโรงเรียนกฎหมาย จนกระทั่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "อำมาตย์ตรี หลวง

ประดิษฐ์มนูธรรม” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการยกเลิกบรรดาศักดิ์ จึงลาออกจากบรรดาศักดิ์ และเมื่อมีการคืนบรรดาศักดิ์ ในสมัยรัฐบาลพันตรี ควง อภัยวงศ์ ท่านไม่ได้ขอคืนบรรดาศักดิ์ คนส่วนมากจึง เรียกท่านว่า “อาจารย์ปรีดี พนมยงค์” หรือ “ดร. ปรีดี พนมยงค์”

เข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญในการก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยได้รับการยกย่องว่าเป็น “มันสมอง” ของ คณะราษฎร และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งเป็นฉบับชั่วคราว คือ “รัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๕” และร่วมร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ หรือฉบับถาวร คือ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕” ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ร่าง “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” ขึ้น เสนอรัฐบาล (พระยามโนปกรณนิติธาดา) แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล แม้ว่าจะมีเสียงบางส่วนให้การสนับสนุน แต่ท่านกลับถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จึงต้องเดินทางไปลี้ภัยทางการเมือง ณ ประเทศฝรั่งเศสระยะหนึ่งพร้อมด้วยท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖

ในเวลาต่อมาเมื่อนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลได้ ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อสอบสวนว่านายปรีดี พนมยงค์ เป็นคอมมิวนิสต์ หรือไม่ ผลการสอบปรากฏว่าท่านไม่มีมลทิน จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี และ ต่อมาได้เป็น รมว. กระทรวงมหาดไทย และ รมว. กระทรวงการต่างประเทศ ในรัฐบาล ของนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นอกจากนี้ยังเป็น รมว. กระทรวงการคลัง ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดำรงตำแหน่งสมัยแรก)

ผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีพิธีเปิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรม ศาสตร์และการเมือง (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ตามหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎรที่ต้องการให้การศึกษาราชฎอรอย่างเต็มที่ และนายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๙๕

นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม)

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก”

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ประพันธ์และอำนวยการ สร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” เพื่อคัดค้านกระแสชาตินิยมและสงครามโลก (ครั้งที่ ๒) ที่กำลังจะเกิดขึ้น

ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ในขณะที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นในแถบทวีปเอเชีย หรือ สงครามมหา เอเชียบูรพา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่ง รมว. กระทรวงการคลัง ในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดำรงตำแหน่งสมัยที่ ๑) ได้คัดค้านการที่ญี่ปุ่นจะขอกู้เงินจากรัฐบาลไทยเพื่อใช้ในกิจการสงคราม ทำให้ถูก กั้นหรือถูกบีบบังคับจากทางทหารญี่ปุ่นต่อรัฐบาลให้ท่านพ้นจากตำแหน่งทางการเมือง แต่เนื่องจากมีราชฎอรนิยมและให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ เป็นจำนวนมาก ทางรัฐบาลจึงให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดที่มีใช้อำนาจทางการเมือง โดยดำรงตำแหน่งเป็น “ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์” ในคณะสำเร็จราชการที่ว่างอยู่ ๑ ตำแหน่ง ได้รับ แต่งตั้งเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔

ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยในประเทศ

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าผู้ก่อตั้ง "ขบวนการเสรีไทยในประเทศ" ภายใต้รหัสประจำตัวว่า "รูธ" ทำการติดต่อประสานงานกับขบวนการเสรีไทยภายนอกประเทศ ภายใต้การนำของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นอย่างลับๆ (ดูรายละเอียดในหัวข้อ ขบวนการเสรีไทย หน้า ๘๘)

ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

นายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐมนูธรรม เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลต่างๆ เช่น เป็นกรรมการราษฎร และรัฐมนตรีในรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็น รมว. กระทรวงมหาดไทย และ รมว. กระทรวงการต่างประเทศ ในรัฐบาลของนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็น รมว. กระทรวงการคลังในรัฐบาลนายพันเอก หลวงพิบูลสงคราม (ต่อมาคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ ลึกลับสุดลง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จนิวัตสู่กรุงเทพรมหานคร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ตามคำกราบบังคมทูลของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (อยู่ในช่วงรัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช) ฐานะความเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของนายปรีดี พนมยงค์ จึงสิ้นสุดลง เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว ตั้งแต่วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ อันเป็นที่ที่พระชนมพรรษาครบ ๒๐ พรรษาบริบูรณ์ จึงทรงใช้พระราชอำนาจในฐานะพระประมุขตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญได้โดยพระองค์เอง

และโดยที่นายปรีดี พนมยงค์ มีคุณูปการต่อประเทศชาติบ้านเมือง นานัปการ เช่น ในสมัยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ในรัฐบาลนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (สมัยที่ ๒ และ ๓) ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ (ดำรงตำแหน่ง รมว. กระทรวงมหาดไทย ๒ สมัยติดต่อกัน) ได้สร้างผลงานเอาไว้มากมาย เช่น ปฏิบัติการเพื่อให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและท้องถิ่น คือ

ได้ตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักรสยามตาม พ.ร.บ. เทศบาล ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่างให้รัฐบาลนายพันเอก พระยาพหลฯ เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร

เพื่อให้การปกครองท้องถิ่น เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย และได้กวัดขั้นให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและกำนันตาม พ.ร.บ. ปกครองท้องที่ กับได้จัดตั้งกรมโยธาเทศบาล เพื่อสอดคล้องกับการปกครองเทศบาลและสร้างทางในท้องที่หลายจังหวัด สร้างโรงพยาบาลหลายแห่งรวมทั้งจัดให้มีโรงพยาบาลตามลำน้ำโขง สร้างฝายและพั้งหลายแห่งเพื่อช่วยชาวนาและเกษตรกร สร้างทัศนศึกษาศูนย์ให้ผู้พ้นโทษแล้วมีที่ดินของตน ฯลฯ

นอกจากนี้ท่านยังมีส่วนสำคัญในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและเสริมสร้างกลไกรัฐส่วนต่างๆให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย เช่น ตราพระราชบัญญัติยกฐานะกรมร่างกฎหมายขึ้นเป็น "คณะกรรมการกฤษฎีกา" โดยยกฐานะขึ้นเป็นองค์การอิสระไม่ขึ้นกับกระทรวงยุติธรรมตั้งเช่นแต่ก่อน

ได้ยกฐานะกรมตรวจเงินแผ่นดินขึ้นเป็น "คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน"

เมื่อดำรงตำแหน่ง รมว. กระทรวงการต่างประเทศ โดยเริ่มเข้ารับตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้สร้างผลงานเอาไว้หลายประการ เช่น การเจรจาแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างประเทศ ขอยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตยกเลิกภาษีร้อยชักสาม เพื่อให้ไทยมีเอกราชสมบูรณ์ในทางศาลและในทางศุลกากร ฯลฯ (สำเร็จในปี พ.ศ. ๒๔๘๐)

นอกจากนี้ยังได้เจรจาลดดอกเบี้ยเงินกู้ โดยเดินทางในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ด้วยเรือโดยสารไปขึ้นบกที่ประเทศอิตาลี พบกับ มุสโสลินี ผู้นำฟาสซิสต์แห่งอิตาลี เข้าพบนายปีแอร์ ลาวาล นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส ทั้งคู่รับปากว่าจะยกเลิกสัญญาที่ไม่เป็นธรรมที่มีต่อไทย ต่อจากนั้นเดินทางไปเยอรมัน พบกับตัวแทนของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ เพื่อเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกันใหม่ และเดินทางไปกรุงลอนดอน เพื่อเจรจาดอกเบี้ยกับเซอร์ แซมมวล ฮอร์ รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ผลการเจรจา เจ้าหน้าที่ยอมลดดอกเบี้ยเงินกู้ที่กู้มาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ จำนวนเงิน ๒,๓๕๐,๓๐๐ ปอนด์ ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ ๖ ต่อปี เหลือเพียงร้อยละ ๔ ต่อปี และเดินทางไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ซึ่งทุกประเทศที่เดินทางไปเจรจาต่างให้ความเห็นใจยอมยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมรวม ๑๒ ประเทศ คือ สวิตเซอร์แลนด์ เบลเยียม เดนมาร์ก สหรัฐอเมริกา นอร์เวย์ อังกฤษ สเปน อิตาลี ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และเยอรมนี และทำสนธิสัญญาใหม่กับประเทศมหาอำนาจทั้ง ๑๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ทำให้สยามได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ทั้งในทางการเมืองและทางศาลทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra-territoriality) หมายถึงสิทธิพิเศษที่ชาวต่างประเทศไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองที่ตนไปพำนักอยู่ แต่ปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศที่ตนสังกัด และขึ้นต่อศาลกงสุลของประเทศตน ชาวตะวันตกเรียกร่องขออำนาจศาลกงสุลจากรัฐบาลประเทศตะวันออก โดยอ้างว่ากฎหมายและระเบียบการศาลแตกต่างไปจากประเทศตะวันตก

ช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้มีการทำสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างไทยกับอังกฤษหรือ "สนธิสัญญาเบาว์ริง" โดยมีการลงนามเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งในสนธิสัญญาฉบับนี้ไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ โดยต้องให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับอังกฤษ ต้องยกเลิกการผูกขาดทางสินค้า ต้องยกเลิกภาษีปากเรือและภาษีอื่นๆ ทั้งหมด คงเก็บได้เพียงภาษีสินค้าเข้าเพียงร้อยละ ๓ ต่อมาประเทศต่างๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส โปรตุเกส และเนเธอร์แลนด์ เป็นต้น ได้ทำสัญญาทางการค้ากับไทยโดยยึดสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นบรรทัดฐาน ซึ่งในรัชกาลต่อมาไทยได้สนธิสัญญากับประเทศต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น ออสเตรเลีย-ฮังการี สเปน ญี่ปุ่น และรัสเซีย

แม้จะเกิดผลดีในด้านก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในประเทศอย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านการเศรษฐกิจและการต่างประเทศ แต่โดยรวมแล้วไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบประเทศต่างๆ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะสนธิสัญญาเบาว์ริงไทยเสียเปรียบทั้งในด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ด้านการเก็บภาษีอากร และไม่มีกำหนดอายุการบังคับใช้ การแก้ไขจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย ไทยต้องดำเนินการหลายวิธี และใช้เวลานานประมาณ ๘๐ - ๙๐ ปี นับตั้งแต่ทำสัญญาปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ ความพยายามดำเนินการในสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๗ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๘ จึงสามารถแก้ไขข้อเสียเปรียบได้ทั้งในด้านการศาลและการเศรษฐกิจ

เมื่อดำรงตำแหน่ง รมว. กระทรวงการคลัง ในวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทำประโยชน์ให้แก่ราชการแผ่นดินอย่างมากมาย เช่น ยกเลิกภาษีรัชชูปการ (ภาษีส่วย) ยกเลิกอากรค่านา จัดสร้างประมวลรัชฎาภกร ซึ่งเป็นการวางรากฐานเกี่ยวกับขบวนการปฏิวัติภาษีอากรที่เป็นธรรมแก่สังคม และได้วาง

พื้นฐานจัดตั้งธนาคารชาติโดยมีการก่อตั้ง "ธนาคารชาติ" หรือ "ธนาคารแห่งประเทศไทย" เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔ และในปีเดียวกันนี้ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. ธรรมนูญคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

และโดยที่คาดการณ์ว่าจะเกิดสงคราม และค่าของเงินปอนด์สเตอร์ลิงจะตกลง จึงนำเงินปอนด์ฯ ที่เป็นทุนสำรองเงินตราระหว่างประเทศซึ่งฝากไว้กับธนาคารอังกฤษในประเทศอังกฤษจำนวนหนึ่งซื้อทองคำแท่งเป็นจำนวนน้ำหนักประมาณ ๒๗๓, ๘๑๕ ออนซ์* ในราคาประมาณออนซ์ละ ๓๕ เหรียญสหรัฐอเมริกา และได้นำทองคำนั้นมาเก็บไว้ในห้องนิรภัยกระทรวงการคลัง ซึ่งยังคงรักษาไว้เป็นทุนสำรองเงินบาทอยู่จนทุกวันนี้

ประกาศสันติภาพ

หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติ นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ร่วมกับรัฐบาลอันมีพันตรี ควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ดำเนินการประกาศสันติภาพ มีสาระสำคัญสรุปได้ว่า "การที่รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับอเมริกาและอังกฤษเป็นโหมะ เนื่องจากขัดกับรัฐธรรมนูญและเจตจำนงของประชาชนชาวไทยที่ต้องการวางตัวเป็นกลางฯ" (กล่าวรายละเอียดไว้แล้ว ดูหน้า ๑๓๖) และได้ทำทางผ่อนคลายนโยบายสมบูรณแบบที่ผูกมัดไทย เนื่องจากผลของการแพ้สงคราม

กล่าวคือ โดยที่ขบวนการเสรีไทยได้มีคุณูปการต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ลอร์ดเมานท์แบตเทน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดฝ่ายสัมพันธมิตรภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ จึงได้แนะนำมายังหัวหน้าขบวนการเสรีไทย คือ นายปรีดี พนมยงค์ "ให้ประกาศสันติภาพ" ทั้งนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงได้ร่วมกับรัฐบาลอันมีพันตรีควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ดำเนินการ "ประกาศสันติภาพ" ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรี เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการวันนี้ถือเป็นวันที่สัมพันธมิตรรับรองเอกราชอธิปไตยของชาติไทย รับรองคุณูปการของเสรีไทย และรับรองสถานะผู้นำขบวนการเสรีไทย ต่อมาในวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ นายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นประธานในพิธีสวนสนามของขบวนการเสรีไทย

* บางตำราว่าน้ำหนักประมาณ ๑ ล้านออนซ์ (๓๕ ล้านกรัม)

พิธีสวนสนามของขบวนการเสรีไทย

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงขออนุญาตเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เสด็จกลับสยามเพื่อทรงบริหารราชการด้วยพระองค์เอง เนื่องจากทรงบรรลุนิติภาวะ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๒๐ พรรษาบริบูรณ์ โดยเสด็จกลับถึงพระนคร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ นายปรีดี พนมยงค์ จึงพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

รัฐบุรุษอาวุโส

ด้วยคุณูปการดังกล่าวมาข้างต้นเมื่อพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” และให้มีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐบุรุษอาวุโสคนแรกและคนเดียวของประเทศไทย อันเป็นเกียรติยศที่ทางราชการมอบให้ ในฐานะที่ได้ทำงานอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ทั้งในทางการเมือง การปกครอง การต่างประเทศ การเศรษฐกิจและการศึกษา ฯลฯ

เหตุการณ์ทางการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติ

เมื่อ ม.ร.ว. เสถียร ปราโมช เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ ๖ เพื่อเจรจาสันติภาพกับฝ่ายพันธมิตรเป็นผลสำเร็จแล้ว จึงดำเนินการยุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ ๔ ในวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นการเลือกตั้งโดยตรง โดยใช้วิธีแบ่งเขต คือ แต่ละเขตเลือกได้เบอร์เดียวหรือเขตละ ๑ คน จำนวน ส.ส. ๙๖ คน

พรรคการเมืองที่โด่งดังในยุคนั้นได้แก่

“พรรคสหชีพ” ที่ก่อตั้งโดยกลุ่มขบวนการเสรีไทย มี ดร. เตือน บุณนาค เป็นหัวหน้าพรรค นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี เป็นรองหัวหน้าพรรค และมีผู้นำคนสำคัญๆ เช่น นายถวิล อุดล (ส.ส. ร้อยเอ็ด) เป็นเลขาธิการพรรค นายเตียง ศิริขันธ์ (ส.ส. สกลนคร) นายจำลอง ดาวเรือง (ส.ส. มหาสารคาม) นายสงวน ตุลารักษ์ และหม่อมเจ้าสกลวรรณ วรวรรณ เป็นที่ปรึกษาพรรค

“พรรคแนวรัฐธรรมนูญ” เป็นพรรคที่รวมตัวกันของบรรดาข้าราชการพลเรือน และทหารเรือ และสมาชิกส่วนหนึ่งซึ่งอยู่ในระดับผู้นำพรรคอยู่ในกลุ่มผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มี พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรค ดร. ทองเปลว ชลภูมิ เป็นเลขาธิการพรรค

พรรคสหชีพ และ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ ให้เป็นพรรคการเมืองที่ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์

พรรคการเมืองอื่นๆ ได้แก่ “พรรคก้าวหน้า” โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค “พรรคประชาธิปไตย” โดย พันตรี ควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรค

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นรองหัวหน้าพรรค และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มาเป็นเลขาธิการพรรค (โดยยุบพรรคก้าวหน้า)

หลังการเลือกตั้ง ส.ส. จากพรรคแนวรัฐธรรมนูญ และพรรคสหชีพ ซึ่งให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ และเสนอชื่อให้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ท่านเมื่อเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันเหมาะสมจึงให้การปฏิเสธ พันตรี ควง อกภัยวงศ์ จึงได้รับเลือกให้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (สมัยที่ ๒) โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งในวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ แต่เมื่อเข้ารับบริหารประเทศได้เพียง ๔๐ วัน รัฐบาลเกิดพมัตในเรื่อง "พระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนในภาวะคับขัน" ซึ่งรัฐบาลไม่รับ แต่สภามีมติให้รับด้วยคะแนน ๖๕ ต่อ ๖๓ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีทั้งคณะจึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ (ประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙)

ในวันรุ่งขึ้นเมื่อประธานสภาฯ ได้นัดประชุมสมาชิกสภาผู้แทนฯ เพื่อสรรหาตัวนายกรัฐมนตรี สมาชิกสภาฯ ส่วนหนึ่งได้เสนอชื่อนายปรีดี พนมยงค์

ด้วยเหตุนี้ประธานสภาฯ พร้อมด้วยสมาชิกสภาผู้แทนฯ อีกหลายคน ได้เดินทางไปที่บ้านของนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อแจ้งมติของที่ประชุมว่าต้องการให้ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีจัดตั้งรัฐบาล โดยให้เหตุผลว่า "ในภาวะคับขันและสถานการณ์เช่นนี้ ซึ่งจะต้องมีการเจรจากับพันธมิตรในปัญหาต่างๆ อยู่ต่อไปด้วย" ต้องการให้นายปรีดี พนมยงค์ รับเป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อเห็นแก่ประเทศชาติบ้านเมือง ท่านจึงไม่อาจปฏิเสธได้อีก

เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ ตกลงรับตำแหน่งแต่ท่านมิได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนฯ จึงเกิดปัญหาขึ้น เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ หรือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งบังคับใช้อยู่ในขณะนั้น คือ มีบทบัญญัติว่า

"มาตรา ๔๗ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอีกสิบสี่นายต้องเลือกจากสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร..."

ดังนั้น นายจำรัส สุวรรณชีพ จึงลาออกจากสมาชิกสภาผู้แทนฯ ประเภทที่ ๒ เพื่อให้มีตำแหน่งว่าง ในวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ นั้นเอง นายปรีดี พนมยงค์ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนฯ ประเภทที่ ๒

นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม)

ดำรงตำแหน่งสมัยแรก (คณะรัฐมนตรี คณะที่ ๑๕)

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ประกาศพระบรมราชโองการ เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นผู้ทรงพระปรมาภิไธยในประกาศฯ พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) ประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

ในวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ มีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี จำนวน ๑๖ ตำแหน่ง เช่น พลโท จีระ วิชิตสงคราม เป็น รมว. กระทรวงกลาโหม นายดิเรกคุณิทธิกุล เป็น รมว. กระทรวงการต่างประเทศ พันเอก ช่วง เขวงศักดิ์สงคราม เป็น รมว. กระทรวงมหาดไทย นายทวี บุญยเกตุ เป็น รมว. กระทรวงเกษตรธิการ และนายเดือน บุนนาค เป็น รมว. กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และ รมว. กระทรวงการคลัง

รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ และได้รับความไว้วางใจในวันเดียวกัน

คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดนี้ ประกอบด้วยพลพรรคเสรีไทยเป็นส่วนใหญ่ โดยมีพรรคประชาธิปไตยเป็นพรรคฝ่ายค้านที่สำคัญ

ในขณะดำรงตำแหน่งครั้งแรกนี้ ฝรั่งเศสได้ยื่นข้อเสนอดังดินแดน ๔ จังหวัดในอินโดจีนซึ่งไทยได้คืนมาสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดำรงตำแหน่งสมัยแรกเมื่อครั้งศึกอินโดจีน) พันตรี ควง อกภัยวงศ์ หัวหน้าฝ่ายค้านได้ทำหน้าที่เจรจากับฝรั่งเศส แต่ก็ต้องคืนดินแดนไปอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงเพราะในเวลานั้นไทยอยู่ในฐานะเสียเปรียบ เนื่องจากเมื่อเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ฝ่ายไทยเพิ่งจะดำเนินการไม่ทันต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงครามดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

ผลงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเจรจาแก้ไขใน "ความตกลงสมบูรณแบบเพื่อเลิกสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยกับบริเตนใหญ่" ซึ่งไทยทำกับอังกฤษและออสเตรเลีย เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ สมัยรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ขณะดำรงตำแหน่งสมัยแรก เพื่อให้ฝ่ายไทยต้องตกอยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงคราม โดยมีสาระสำคัญหลายข้อ เช่น ฝ่ายไทยจะต้องให้ข่าวสารโดยไม่มีคิมูลค่าแก่องค์การ

นายกรัฐมนตรีคนที่ ๒

๒๕๐๑

ข้าวของสหประชาชาติจำนวน ๑.๕ ล้านตัน เป็นต้น ซึ่งในขณะนั้นราคาตกตันละประมาณ ๒๘ ปอนด์ (ปอนด์ละ ๖๐ บาท) คิดเป็นเงิน ๒,๕๒๐ ล้านบาท รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ สามารถแก้ไขให้เปลี่ยนข้อตกลงเปลี่ยนเป็นการขายในราคาพิเศษให้ในจำนวนหนึ่งล้านสองแสนตัน และเมื่อตอนเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ อังกฤษได้ยึดเงินฝากในต่างประเทศจำนวน ๑.๕ ล้านปอนด์ไว้ เนื่องจากไทยประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร รัฐบาลสามารถเจรจาอังกฤษยอมคืนเงินดังกล่าวให้แก่ไทย ฯลฯ

หลังจากเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ได้ขอลาออกจากตำแหน่งประธานกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ โดยกรรมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มี ๑๕ นาย เช่น ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายติเรก ชัยนาม นายเดือน บุนนาค นายเตียง ศิริขันธ์ และ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นต้น เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ ได้ลาออกจากตำแหน่งประธานฯ พลเรือตรีถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ จึงได้รับการแต่งตั้งจากที่ประชุมสภาผู้แทนฯ เป็นกรรมการแทน จากนั้นที่ประชุมได้เลือก พระยามานวราชเสวี เป็นประธานกรรมการฯ เพื่อดำเนินการต่อไปจนสำเร็จแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับที่เริ่มคิดร่างและมีคณะกรรมการมาตั้งแต่รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ต่อด้วยรัฐบาลนายทวี บุณยเกตุ และรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้มาสำเร็จในรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ โดยมีรัฐพิธีลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๙ ในวันที่ ๙ พฤษภาคม

รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓

ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้มีการประกาศและบังคับใช้ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙" มี ๑๖ มาตรา ในเวลาต่อมารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกโดยคณะรัฐประหาร อันมี พลโท ผิน ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้า เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ รวมอายุการประกาศและบังคับใช้ ๑ ปี ๕ เดือน ๒๘ วัน เมื่อยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับนี้แล้วในวันรุ่งขึ้น คณะรัฐประหารได้ประกาศและบังคับใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๔ หรือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๔๙๐

สมาชิกพฤฒสภา (ยกเลิก ส.ส. ประเภทที่ ๒)

ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๒ มาตรา ๖๕ ได้กำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภท คือ สมาชิกประเภทที่ ๑ มาจากการเลือกตั้ง และสมาชิกประเภทที่ ๒ มาจากการแต่งตั้ง แต่รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓ ได้บัญญัติไว้ ดังนี้
มาตรา ๑๗ รัฐสภาประกอบด้วยพฤฒสภาและสภาผู้แทน ไม่ว่าจะประชุมแยกกันหรือร่วมกัน

มาตรา ๒๔ พฤฒสภาประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งมีจำนวนแปดสิบคน
สมาชิกพฤฒสภาต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ
การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภา ให้ใช้วิธีลงคะแนนออกเสียงโดยทางอ้อมและลับ

มาตรา ๒๕ สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน
สมาชิกสภาผู้แทนต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ
การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน ให้ใช้วิธีการลงคะแนนเสียงโดยตรงและลับ
ดังนั้น ส.ส. ประเภทที่ ๒ ซึ่งมาจากการแต่งตั้ง จึงถูกยกเลิกไปโดยปริยาย และสมาชิกพฤฒสภา (มักเขียนผิดเป็น พฤตีสภา) มาจากการเลือกตั้ง (โดยทางอ้อม เช่นเดียวกับการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ ๑) ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งเช่นเดียวกัน แต่โดยทางตรงเหมือนในการเลือกตั้งทั่วไปตั้งแต่ครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา

แต่ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้ดังนี้
มาตรา ๕๐ ในวาระเริ่มแรก พฤฒสภาประกอบด้วยสมาชิกซึ่งองค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาเป็นผู้เลือกตั้ง ภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้
องค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาประกอบด้วยผู้เป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรอยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญนี้.....

กล่าวคือในระยะแรกให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่อยู่ในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาแทนตามบทเฉพาะกาล

ในการเลือกสมาชิกพฤษภาคม นั้น ได้มีประกาศกำหนดวิธีการเลือกตั้งสมาชิกดังกล่าวตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ ให้มีองค์การเลือกตั้งชั้น สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนฯ เพื่อดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกพฤษภาคม จำนวน ๘๐ นาย และได้มีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนฯ เป็นเจ้าหน้าที่ในการเลือกตั้ง

กำหนดวาระการอยู่ในตำแหน่งของสมาชิกพฤษภาคม ๖ ปี

แต่หลังจากประกาศและบังคับใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓ ได้เพียงปีเศษก็เกิดเหตุการณ์รัฐประหาร ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยคณะรัฐประหารเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งมีพลโท ผิน ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้า ได้ประกาศและบังคับใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๔ (ฉบับไต๋ต๋ม) ซึ่งกำหนดให้รัฐสภาประกอบด้วย วุฒิสภา และสภาผู้แทนราษฎร

ราษฎรจึงไม่มีโอกาสได้เลือกตั้งสมาชิกพฤษภาคมด้วยตนเองตามรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓ แต่อย่างใด นอกจากมีการเลือกตั้งจำนวน ๘๐ นายตามบทเฉพาะกาลดังกล่าวมาข้างต้น

รัฐธรรมนูญฉบับที่ ๓ นี้ยังเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยที่ยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมือง โดยบัญญัติไว้ดังนี้

มาตรา ๑๔ บุคคลย่อมมีเสรีภาพวิบุรณในร่างกาย เคหสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งพรรคการเมือง การอาชีพ ทั้งนี้ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย

การจัดตั้งพรรคการเมือง

ในระยะแรกของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ยังไม่มีการจัดตั้งพรรคการเมือง โดยมีผู้ให้ความเห็นไว้ว่าเนื่องจากสภาพการณ์ทางการเมืองยังไม่เรียบร้อยและคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจวิธีเล่นการเมืองในระบบพรรค

นักประวัติศาสตร์ทางการเมืองเห็นว่า "คณะราษฎร" คือพรรคการเมืองพรรคแรกของไทย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ หลวงวิจิตรวาทการและสมาชิกคณะราษฎรบางคนพยายามจะจัดตั้งพรรคการเมือง ในชื่อว่า "คณะชาติ" แต่ไม่ได้รับความยินยอมจากรัฐบาลในสมัยนั้นอันมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐบาลยังได้ให้มีการประกาศยุบเลิก "คณะราษฎร" อีกทั้งห้ามจัด

ตั้งพรรคการเมืองใดขึ้นด้วย "คณะราษฎร" จึงเปลี่ยนชื่อเป็น "สมาคมคณะราษฎร" (ซึ่งถือเป็นพรรคการเมืองพรรคแรกอย่างไม่เป็นทางการ)

ต่อมาหลังจากมีการประกาศและบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๔ (ฉบับที่ ๓) จึงมีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นหลายพรรค(*) เช่น

- ๑. พรรคก้าวหน้า
- ๒. พรรคสหชีพ
- ๓. พรรคแนวรัฐธรรมนูญ
- ๔. พรรคประชาธิปไตย
- ๕. พรรคประชาชน
- ๖. พรรคกสิกร
- ๗. พรรคธรรมาธิปไตย
- ๘. พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย
- ๙. พรรคกสิกรรวมกร เป็นต้น

พรรคสหชีพ มี ดร. เดือน บุนนาค เป็นหัวหน้าพรรค แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนฯ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนฯ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นเลขาธิการพรรค สมาชิกส่วนมากล้วนเป็นลูกศิษย์นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ให้การสนับสนุนพรรคนี้

พรรคแนวรัฐธรรมนูญ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้าพรรค เป็นพรรคที่รวบรวมนักการเมืองระดับผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ (คณะราษฎร) เป็นสมาชิก

ทั้งสองพรรค คือ พรรคสหชีพ และพรรคแนวรัฐธรรมนูญ ถือเป็นพรรคฝาแฝดซึ่งต่างให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ หรือนโยบายทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์

และเมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกพฤษภาคมตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ โดยทางอ้อม ในวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ จำนวน ๘๐ คน โดยสมาชิกสภาผู้แทนฯ ประเภทที่ ๑ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จึงทำให้สมาชิกพรรคสหชีพ ได้รับเข้ามาเป็นจำนวนมาก เฉพาะสมาชิกสภาผู้แทนฯ ประเภทที่ ๒ เดิม ได้รับเลือกเป็นสมาชิกพฤษภาคมกันหมดทุกคน ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ มีเสียงสนับสนุนเป็นจำนวนมากจึงถือว่าเป็นรัฐบาลที่มั่นคง โดยมีพรรคประชาธิปไตยภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้าน

(*) ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อพระราชบัญญัติพรรคการเมืองไทยฉบับแรก และการตั้งพรรคการเมือง หน้า ๑๑๔

เมื่อได้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภาตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญแล้ว ก็ได้มีการเปิดประชุมสภาทั้งสอง ต่อจากนั้นเพื่อจะได้ดำเนินการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีต่อไป คณะรัฐมนตรีชุดเก่าจึงต้องออกไปตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญและมารยาททางการเมือง ซึ่งคณะรัฐมนตรีคณะนี้ได้กราบถวายบังคมลาออกตามระเบียบ เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙

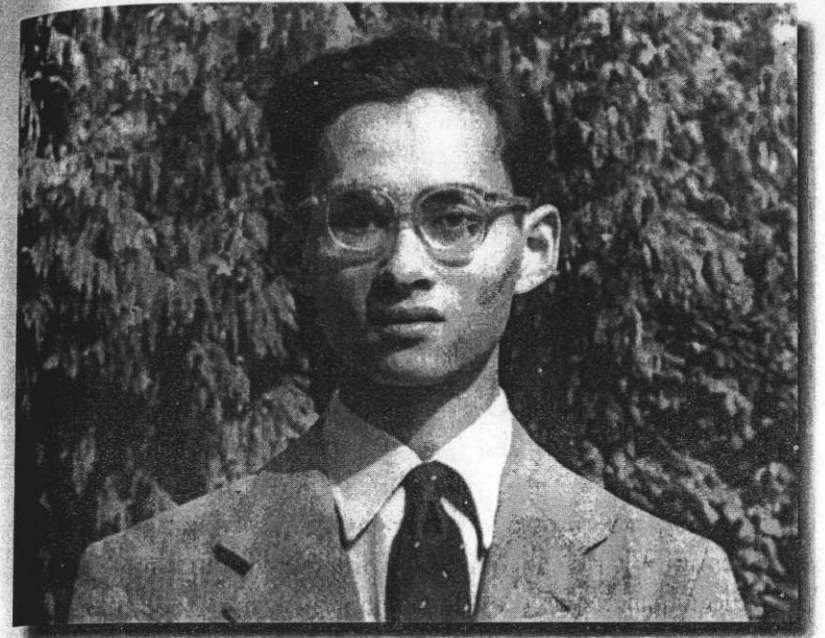
คณะรัฐมนตรี คณะที่ ๑๕ สิ้นสุดลง เพราะเหตุที่ได้มีการประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙" และมาตรา ๙๕ แห่งรัฐธรรมนูญนั้นบัญญัติว่า ให้คณะรัฐมนตรีซึ่งบริหารราชการแผ่นดินอยู่ก่อนวันใช้รัฐธรรมนูญนี้ อยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการไปจนกว่าจะได้ตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่

นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (สมัยแรก) เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ - วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ และได้รับการสนับสนุนให้กลับเข้าดำรงตำแหน่งอีกครั้งเป็นสมัยที่ ๒

เกิดเหตุการณ์ลอบปลงพระชนม์

เดิมนายปรีดี พนมยงค์ ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยที่ ๒ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ แต่ในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ยังไม่ทันได้ตั้งรัฐบาลเข้าบริหารประเทศ ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ คือ การเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ด้วยพระแสงปืน ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ภายในพระบรมมหาราชวัง นายปรีดี พนมยงค์ จึงแสดงความรับผิดชอบด้วยการกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง

รัฐสภาได้มีมติเอกฉันท์ให้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สืบแทนตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗ เฉลิมพระนามว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช" โดยมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราว ๓ ท่านซึ่งเป็นสมาชิกวุฒิสภา คือ พระสุธรรมวิจิตร นายยานลราชสุวัจน์ (ทองดี นลราชสุวัจน์) และนายสงวน จุฑาเดมิย์ (ต่อมาเปลี่ยนเป็น ๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ซึ่งในเวลาต่อมาได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระอิสริยยศขึ้นเป็น "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระชัยนาทนเรนทร" และ ๒. พระยามานวราชเสวี)

และโดยที่ทรงเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สมควรไว้วางพระราชหฤทัยที่จักได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ในวันที่ ๑๑ มิถุนายน (ด้วยเหตุนี้บางตำราจึงนับว่านายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่ง ๓ สมัย แต่ในหนังสือ ๖๐ ปี คณะรัฐมนตรีไทย โดยสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี นับตามคณะรัฐมนตรีจึงมีเพียง ๒ สมัย)

ดำรงตำแหน่งสมัยที่ ๒ (คณะรัฐมนตรี คณะที่ ๑๖)

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ประกาศพระบรมราชโองการ เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๑๑ ประกอบด้วย พระสุธรรมวิจิตร นายยานลราชสุวัจน์ (ทองดี นลราชสุวัจน์) และนายสงวน จุฑาเดมิย์ เป็นผู้ลงนามในประกาศ พันตรี วิลาศ ไอลานนท์ ประธานวุฒิสภา และนายเกษม บุญศรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

นอกจากนี้ท่านยังได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น “รัฐบุรุษอาวุโส” อีกทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งและดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ฯลฯ

ลี้ภัยทางการเมืองไปพำนัก และอสังกรรม ณ ต่างประเทศ

เมื่อคณะนายทหารทั้งในและนอกราชการ โดยการนำของพลโท ผิน ชุณหะวัณ ได้ก่อการรัฐประหารรัฐบาลของพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (ดำรงตำแหน่งสมัยที่ ๒) เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยฝ่ายรัฐประหารได้บุกไปที่ที่พักของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งประชาชนเรียกว่า “ทำเนียบท่าช้าง” แต่นายปรีดี พนมยงค์ สามารถลงเรือหลบหนีได้ทันแล้วได้เดินทางออกนอกประเทศ ไปพำนักอยู่ที่สิงคโปร์และได้ลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นเวลาหลายปี(*) (ประมาณ ๒๑ ปี คือในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ - ๒๕๑๓) ต่อจากนั้นได้ไปใช้ชีวิตในวัยชราอย่างสงบเงียบที่ประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓

อสังกรรม

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ถึงแก่อสังกรรมด้วยโรคหัวใจวาย ณ บ้านพักอองโดนี ซานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ รวมอายุได้ ๘๓ ปี โดยพำนักอยู่ในต่างประเทศประมาณ ๓๗ ปี ต่อมาในวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ มีการทำพิธีเปิดอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้มีการนำอัฐิของท่านกลับสู่เมืองไทย และนำอังคารไปลอยในอ่าวไทย

ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑ มีพิธีเปิดหอสมุดปรีดี พนมยงค์ ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

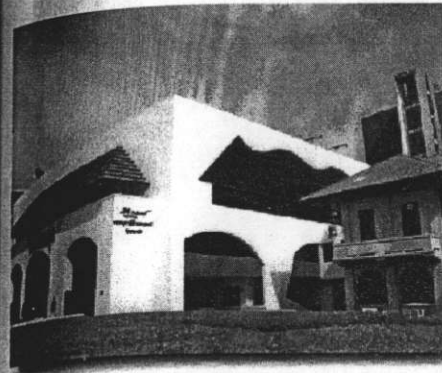

อนุสาวรีย์ท่านปรีดี พนมยงค์ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(*) ดูเพิ่มเติมในหัวข้อ “กบฏวังหลวง” หน้า ๙๘ ด้วย

นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม)

หอสมุดปรีดี พนมยงค์
ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บุคคลสำคัญของโลก

ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาล องค์การยูเนสโกได้ประกาศให้รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓

สถาบันสมิทธโซเนียน สหรัฐอเมริกา ตั้งชื่อนกที่ค้นพบใหม่บริเวณดอยอ่างขางและดอยอินทนนท์ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๗๑ ว่า Chloropsis aurifrons Pridii เพื่อเป็นเกียรติแก่นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้นำขบวนการเสรีไทย